

'Mijn familie is **tot leven** gekomen'

*De Joodse familie van Jetje Manheim werd vermoord in Sobibor. In het laatste deel van de documentaire **Echo's van Sobibor** leert ze meer over de ouders. 'Hij was nog steeds een nazi.'*

TEKST: BRAM DE GRAAF, BEELD: SUBMARINE/BNNVARA

Hoe is het om naar de moordenaars van je familie te luisteren? En te horen dat ze geen enkel berouw tonen? In de derde aflevering van *Echo's van Sobibor* wordt nabestaande Jetje Manheim (78) geconfronteerd met onder meer de ondercommandant van Sobibor, de SS'er Karl Frenzel (1911-1996). In 1985 stond hij in het West-Duitse Hagen opnieuw terecht voor de vreselijke misdaden tegen de menselijkheid, waaraan hij zich tijdens de Tweede Wereldoorlog

schuldig had gemaakt in het vernietigingskamp Sobibor in Polen. In 1966 was hij tot levenslang veroordeeld, maar in 1982 al vrijgelaten. Aanwezig in Hagen was destijds ook de Nederlandse Sobibor-overlevende Jules Schelvis (1921-2016). Zijn vrouw behoorde tot 34.000 Nederlandse Joden die er waren vergast. Na zijn pensioen in 1982 had hij zichzelf tot taak gesteld alles over Sobibor boven water te krijgen. Met een camera legde Schelvis in Hagen de verhalen van aanwezige getui-

gen vast, die in deze aflevering door Manheim worden bekeken. Geschokt hoort ze één van hen vertellen dat Frenzel hem had gedwongen zijn eigen kind op te hangen. Een ander hoe de SS'er een in de trein geboren baby van de moeder afpakte en naar de hongerige gevangenen achter het hek gooide en riep: 'Hier, eten!' Ook luistert ze naar een geluidsopname uit die tijd. Tot ieders verbazing had Frenzel namelijk zelf een ontmoeting met overlevende Thomas Blatt aange-

vraagde. Op de band zegt Frenzel tegen Blatt dat hij blij is dat er mensen zijn die het kamp hebben overleefd. Hij handelde op bevel en kon niet anders, maar had er zelf ook onder geleden. Toch waren het niet deze woorden die Manheim het meest raakten. "Dat was toen Frenzel zei het onbegrijpelijk te vinden dat de Joden zich zomaar hadden laten afslachten", zegt ze. "Hij bewonderde de Israëli's, die verweerden zich met de staat Israël wel tegen hun vijanden. Dat de Joden in Sobibor dat niet hadden gedaan zag hij als een soort rechtvaardiging van zijn daad. Het waren zwakkelingen. Ik vond dat ontzettend schokkend. Hij was nog steeds een nazi."

Opnieuw levenslang

Frenzel werd in 1985 opnieuw tot levenslang veroordeeld, maar hoefde vanwege zijn hoge leeftijd niet terug naar de gevangenis. Toen hij in 1996 overleed, was Manheim zich pas net in haar familiegeschiedenis aan het verdiepen, nadat ze met een vriendin het Tsjechische concentratiekamp Theresienstadt had bezocht. "Net als bij veel andere Joodse families werd er thuis niet over de oorlog gesproken. Na de scheiding van mijn ouders had ik lang geen contact met mijn vader, waardoor

het onderwerp op de achtergrond raakte. Ik kreeg een eigen gezin, een eigen leven. Maar na die reis wilde ik weten wat er precies was gebeurd." Na enig aandringen vertelde haar vader zijn familieverhaal. Tijdens dat gesprek viel voor het eerst de naam 'Sobibor'. Hij vertelde haar dat zijn Joodse ouders hem hadden geholpen onder te duiken, maar zelf niet wilden onderduiken. "Hij wist dat ze waren omgebracht in Sobibor, meer niet. Na de oorlog wilde hij niets meer met het Jodendom te maken hebben en veranderde zelfs zijn naam Salomon in Robert."

In de bibliotheek vond Manheim het boek *Vernietigingskamp Sobibor* van Jules Schelvis, waarin hij de geschiedenis van het kamp beschrijft. "Ook bevatte het de transportlijsten van de negentien treinen met Joden uit Nederland die daarheen werden gebracht, met daarop de namen van mijn vaders familie." Ze zocht contact met Schelvis en schreef op basis van zijn kennis en het summiere verhaal van haar vader het boek *Schroefdraad, mijn familie en ik*. "Mijn grootouders Mozes en Jettje Manheim hadden samen zeven broers en zussen. Een van hen overleefde de oorlog. Ik heb hun levens in archieven onderzocht en vervolgens beschreven." Haar grootouders kwamen in juli 1943

vanuit Westerbork met de trein in Sobibor aan, waar ze meteen werden vergast. Door in haar verleden te spitten kwam Manheim veel over haar familieleden en hun gruwelijke einde te weten. "In mijn jeugd hing er altijd een mist over dat verleden. Elk jaar in mei kwam dat terug bij de herdenkingen. Door mijn onderzoek leerde ik al die vermoorde familieleden, ieder met een eigen karakter, goed kennen. Ze zijn voor mij tot leven gekomen, ik ken ze nu en kan aan ze denken. Het heeft me meer ontspannen gemaakt en een gelukkiger mens."

Verleden en heden

Ze was van 2002 tot 2013 voorzitter van Stichting Sobibor, die de herinnering aan het vernietigingskamp levend probeert te houden, en kwam er jaarlijks. "Als je daar bent, kun je je niet voorstellen hoe dit daar allemaal heeft kunnen plaatsvinden. Er zijn veel aansluitingspunten met het heden. Weer gebeuren overal op de wereld vreselijke dingen. Deze belangrijke historische serie laat de gevolgen daarvan zien en helpt ons hopelijk om nieuwe wegen te vinden zodat het nooit weer gebeurt."

> ECHO'S VAN SOBIBOR | WOENSDAG | NPO 2 | BNNVARA | 20.25

'Als je in Sobibor bent, kun je je **niet voorstellen** hoe dit allemaal heeft kunnen plaatsvinden'